

LOVAS KISS ANTAL

AMIKOR A NÉPRAJZKUTATÓT MINŐSÉGELLENŐRNEK HÍVJÁK. A NÉPRAJZI KUTATÁS HATÁSA A PANYOLAI SZOKÁS- KONSTRUKCIÓKRA

Kétezertizennégyben meghívást kaptam egy Panyola nevű kistelepülés hagyományőrző farsangi felvonulására. A felkérés úgy szólt, hogy vendégként is szívesen látnak, de még jobb lenne, ha néprajzkutatóként dokumentálnám az eseményt. A helyzet szokatlan volt számomra, mert kutatóként többnyire magam választom a témát és a helyszínt. Mégis, a felkérés nyomán kialakult kutatás során idestova már három éve vizsgáljuk a debreceni egyetem hallgatóiból szervezett öttagú kutatócsoporttal a panyolai hagyományőrző farsangot. A vizsgálat sajátos indulása jó apropó arra, hogy áttekintsem hogyan befolyásolta és befolyásolja a néprajzi kutatás a panyolaiak hagyományértelmezését. Bár Panyolán már a hatvanas években néprajzi kutatások dokumentálták a farsangi szokásokat, ez az írás nem a néprajzi gyűjtéseket kívánja ismertetni, hanem a kutatás generálta lokális társadalmi folyamatokra fókuszál. Tanulmányomban fontos szerepet kap az interpretáció kérdésére is, leginkább az, hogy a lokális társadalom tagjai a néprajzi gyűjtések anyagát hogyan fogalmazzák újra szavakban és cselekvésekben a külvilág felé. A jelenségek meghatározása során nincs mód a helyi kultúra holisztikus feltárására, mert a téma kijelölt egy, a kutatók és kutatók interakcióira irányuló *komplexitásredukciót* (Luhmann 1990: 617).

Írásomban – interjúkra és résztvevő megfigyelésre támaszkodó kutatás alapján – igyekszem a helyiek nézőpontját bemutatni. Nehézséget jelenet azonban, hogy sokféle mellérendelő olvasat jellemzi a lokális társadalom tagjainak viszonyát a hatvanas évekbeli néprajzi kutatás anyagához. Így megközelítésem csak egy szubjektív értelmezést vállalhat fel, amely nem lesz azonos egyetlen helyiek által megfogalmazott értelmezéssel sem. Ugyanakkor

nézőpontomat támasztja alá Clifford Geertz érvelése, mely szerint úgy kell írni saját terep tapasztalatainkról, mintha más is azt tapasztalta volna, hiszen ez teremti meg később a tudományos diskurzust (Geertz 2001). Hans Georg Gadamer hermeneutikája is azt hangsúlyozza, hogy értelmezőként magunk is részesei vagyunk annak a folyamatnak, amelyben meghatározásaink korábbi értelmezésekre adott válaszok. Gondolkodásunk dialógus, beszéd és ellenbeszéd. (Gadamer 1987: 34.)

A nyolcvanas évek kritikai fordulata jelentős hatást gyakorolt a társadalomtudományi adatgyűjtésre és feldolgozásra, az antropológusok reflektálni kezdtek kutatói pozíciójukra (Vörös–Frida 2008: 415). A kutató által lejegyzésre érdemes, vagy figyelmen kívül hagyható jelenségek hátterében mindig ott állnak az adott kor tudományos paradigmái is. Ezt az ötven éven átívelő panyolai jelenségek vizsgálata kapcsán sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Különösen akkor, ha maga a néprajzi gyűjtés tárgyát képező szokás önfeledt tréfálkozásból, a lokális társadalom értékes tradíciójává válik. A kutatott anyaghoz hasonlóan a kutató személyének megítélése is állandó változáson megy keresztül, és lényegében a szubjektíven gyűjtött anyag válik a szubjektív mellérendelő olvasat tárgyává. (Marcus–Fischer 2003: 53–57.)

Ahhoz, hogy értelmezzük a helyiek néprajzi kutatáshoz fűződő viszonyát, át kell tekintenünk a vizsgálat terepének és a farsangi rendezvény lebonyolításának jellemzőit.

A KUTATÁSI HELYSZÍN JELLEMZÉSE

Panyola egy közel hétszáz lakosú Szabolcs–Szatmár–Bereg megyei kistelepülés. A panyolaiak életére nem csak a szocializmus központosító területfejlesztési politikája hatott kedvezőtlenül, hanem a rendszerváltás óta eltelt idő kapitalizálódó gazdasági viszonyai között sem sikerült felvirágoztatni a települést. A falu elöregedő, sok fiatal a közeli nagyobb településekre, városokba, vagy Budapestre költözött. Magas a munkanélküliek aránya, a dolgozók közül sokan ingáznak. A helybeliek nagy része mezőgazdasági tevékenységgel egészíti ki bevételeit. Ugyanakkor az elmúlt években olyan változások mentek végbe, amelyek a lokális értékkeremtés mentén jelentősen befolyásolhatják a település jövőjét. (Széles 2004.) Panyola nevét pálinkája tette országosan ismertté. Budapestről a faluba költöző vállalkozók 2002-ben vásárolták meg az akkor már használaton kívüli helyi pálinkafőzdet. Az új tulajdonosok gyorsan felismerték, hogy a pálinkájuk számára megfelelő imázst teremthet a falusi környezet. 2006-ban az egyik tulajdonos kivált a pálinkafőzde tulajdonosi köréből és Panyola polgármestere lett. Vezetésével megindult a település turisztikai fejlesztése, a természeti környezet és a bioélelmiszer termelés mellett, a helyi hagyományok reklámozásával igyekeznek a turisták számára vonzó célponttá tenni Panyolát. Az idegenforgalomnak nyújtható etnobiznisz megteremtéséhez – az időközben feledésbe merült – a panyolai néphagyomány néprajzi gyűjtések révén fennmaradt, és etnográfiai szakirodalomból megismerhető forrásait kutatták fel.

A HATVANAS ÉVEKBEN DOKUMENTÁLT HAGYOMÁNY SZEREPE AZ EZREDFORDULÓT KÖVETŐ PANYOLAI HAGYOMÁNYKONSTRUKCIÓBAN

A település hatvanas években még gyakorolt farsangi népszokásait több néprajzkutató is megörökítette. Ujváry Zoltán etnográfus több szatmári gyűjtőútja során írta le a Panyolán élők szokásait, különös tekintettel a farsangi alakoskodásra (Ujváry–Ferenczi 1962; Ujváry 1983, 1990) Basilides Ábris filmrendező pedig 1965-ben a panyolai farsangi játékokat dokumentáló filmet forgatott. A farsangi szórakozást valorizálta az a tény, hogy a kívülről érkező kutatók megörökítésre méltónak ítélték, ám a helyi értékek feltárása sem állíthatta meg szocialista érásban átalakuló lokális társadalom belső kohéziójának felbomlását. A fiatal generációk elvándorlásával elmaradtak Panyolán a jeles napi szokások. A helyi tradíciókat megörökítő néprajzi dokumentumok is néhány évtizedre feledésbe mentek a lakosok körében, és csak az 1989-es rendszerváltozás után a lokális társadalmak hely és szerepkeresése során kerültek újra előtérbe. Az önkormányzatiság megújult keretei között, amikor a falu vezetése igyekezett újrateremteni a lakosok és a külvilág számára egyaránt fogalmazható helyi értékeket, Panyolán a farsangi hagyomány kitüntetett szerephez jutott. A település néprajzi szakirodalomban lejegyzett farsangi hagyományai az ezredfordulót követően olyan, a helyiek lokális identitását meghatározó értékévé vált, amely táplálja a lakóhelyhez, a közvetlen környezethez tartozás érzését. Ebben a kontextusban a hagyomány felelevenítése, az azonosulás jelképes fogódzóinak megkeresését, az önazonosságtudat újratermelését jelentette. Azzal, hogy a falu farsangi szokására a hatvanas években etnográfiai érdeklődés irányult, és leírt formában merevedve megörökítésre került, a néprajzi kutatástörténet részévé vált. Ugyanakkor Panyola történetében is nyomot hagyott a néprajzi vizsgálódás és annak dokumentált eredménye, ami abban nyilvánul meg, hogy a helyiek lokális érték-konceptiója eltér azoktól a más településeken megfigyelhető hagyományteremtő aktusoktól, amelyek az önkifejezés és az önreprezentálás eszközeként szabadon, saját motivációjuk mentén fogalmazták meg a múltat. Panyolán létezik egy leírt állandó forma, egy alapsztruktúra, amely a panyolaiak értelmezésében kétségkívül helyi, biztosan „rég” és az eltelt idő tudományos érdeklődéséből következően nyilvánvalóan értékes. A helyi közvélemény olyan etalonnak tekinti a hatvanas években leírt és a filmre rögzített formát, amelyhez képest lehet jól vagy rosszul megvalósítani a helyi hagyományt. A panyolai farsangi játékokat bemutató Basilides Ábris által 1965-ben rendezett filmben a falu lakosai szerepeltek, így – annak ellenére, hogy a jelenetek beállítottak voltak – közvetlen tapasztalatból az szűrődhetett le számukra, hogy a néphagyomány gyakorlása bizonyos tudományos normákhoz kötött, és ezeknek a normáknak a letéteményesei a néprajzkutatók, akik ismerik a szokások végrehajtásának helyes és helytelen formáit. A panyolaiak pedig igyekeztek megfelelni az elvárásoknak. Ujváry Zoltán beszámol arról, hogy a filmforgatás idején a helyiek birtokában volt, és használták is a helyi farsangról írt, néhány évvel korábban megjelent tanulmányát (Ujváry 1966). A kutatók az ötvenes–hatvanas években a viselkedés leírásán keresztül igyekeztek megragadni a lokális kultúrát és alig reflektáltak a helyiekhez való viszonyukra. A panyolai szereplők és a filmesek kapcsolata hierarchikus volt a forgatás alatt, de azon kívül baráti viszonyt ápoltak egymással. Ujváry Zoltán említett tanulmányában arról a „film-es alakoskodó” előadásról is ír, amelyet a panyolaiak a forgatás végén köszönetképpen adtak elő a filmeseknek. (Ujváry 1966.) A helyiek Ujváry Zoltán néprajzkutatóval kialakított

kapcsolatáról a hatvanas években nem született leírás, de amikor a panyolaiak a kétezres évek elején rábukkantak a településről publikált kutatási eredményeire, felértékelődött az etnográfushoz fűződő viszony. 2006-ban a kutató és kutatók kapcsolatának egy újabb állomását jelentette, amikor a panyolai fiatalok képviselői lakásán keresték fel Ujváry Zoltánt, hogy a panyolai farsangról a hatvanas években készített fotóit elkérjék. A kapcsolatfelvétellel, amit a professzor panyolai meghívása is követett – még ha hosszú idő elteltével is – de kölcsönössé vált a kutató és kutatók közötti viszony. Az idős etnográfust ma a helyi hagyományok megörökítőjeként tisztelik.

A panyolai fiatalokból szerveződött Szamos Bazar Egyesület 2006-ban a néprajzkutató gyűjtéseiben fennmaradt leírások alapján, felelevenítette a farsangi hagyományt. A hagyományrekonstrukció keretében Panyoláról szóló archív néprajzi dokumentumok felkerültek fel a település honlapjára. Kiállítást rendeztek Ujváry Zoltán etnográfus hatvanas években készült panyolai farsangot megörökítő néprajzi fotóiból. Valamint a helyi nyugdíjas klub tagjai – „felismerve tevékenységük érték voltát” létrehozták a fiatal korukban spontán módon gyakorolt szokás színpadi változatát, piedesztálra emelve és kiragadva természetes közegéből a farsangi alakoskodást. Az újradefiniálás a farsangi hagyomány látványosság jellegét emelte ki. A szokásrekonstrukció ebben a formában a lakosságnak csak egy szűk életkori csoportját vonta be aktívan, és az idős szereplőknek is egyre inkább nehezebbé esett a játék, miközben a helyiek körében mutatkozott igény a hajdani panyolai farsang megjelentésére.

KILÉPÉS A TÉRBE

A 2014-ben újraalkotott hagyományörző farsang nem az időben közelebbi 2006-os színpadi hagyományrekonstrukcióval vállalt kontinuitást, hanem a hatvanas évek néprajzi gyűjtéseivel. Miközben a felelevenített szokás látszólag a múlttól szólt, lényegében a változó társadalmi és kulturális életgyakorlathoz való alkalmazkodás eszközeivé vált. Hátterében egy olyan demonstratív hagyománykonceptió áll, amely napjainkban felmerülő igényeket elégít ki. (Biczó 2008: 283.) Annak ellenére, hogy eredetét konkrét korábbi farsangi eseményekre vezetik vissza, lényegében egy kitalált hagyomány. Legfontosabb újítása az, hogy az esemény kikerült a fél nyilvános panyolai terekből a falu és az internet publikus terébe. A farsangi felvonulás szereplői bejárva a települést, mintegy „befarsangozzák” azt, ezzel kiterjesztik a szokást a falu teljes közegére. Az internetes megjelenéssel pedig lehetőség nyílik arra, hogy globális szintű figyelem részesévé váljanak. A hagyományörző farsangi felvonulás szervezésében aktívan résztvevő társadalmi és gazdasági elit törekvéseit két egymással összefüggő szándék indokolta. Egyrészt az a cél, hogy olyan dialógushelyzet alakuljon ki a helyi társadalomban, amely a település lakosságának atomizálódó csoportjait és rétegeit egy közösségi esemény kapcsán egységbe rendezzi. (Hobsbawm 1983.) Másrészt a farsang gazdagítsa a turistákat vonzó látványosságok körét, tehát piacosítsa, újrahasznosítsa a település hagyományát.

AMI ÖSSZEFOGHATÓ, ÉS AMI NEM

A posztmodern társadalmakat sokféle fragmentált identitás minta jellemzi (Werforst–Graf 2004), és ez igaz még az olyan kisméretű településekre is, mint Panyola. Itt is többféle életvezetési modell egyidejű jelenlét figyelhetjük meg. Az egyéni és a társadalmi identitást övező értékrendet már a falusi viszonyok között sem elsősorban a generációról-generációra átadott tradíciók, hanem a divat és a tömegkommunikációs hatások által meghatározott értékek és normák alakítják (Riesman 1983). A panyolaiak hagyományértelmezését is nagyon sok egymás mellett létező elgondolás jellemzi. A tradíciók és a hozzájuk fűződő viszony nem tölti be a legtöbb helybeli életvilágát, csak egy színfoltja a lokális társadalom működésének. A település vezetése igyekszik megtalálni azokat a közös pontokat, amelyek egységbe rendezik a falu társadalmát, és erre kínál lehetőség a múlt felelevenítése. Az elevenen tartott múlt segít az identitás megőrzésében a fenyegető széttzilálódás ellenében, amelynek minden közösség kitéve érzi magát. (Carr 1999: 78.)

Ugyanakkor a múlt felidézése egyben annak újraértelmezett használatát is jelenti. Az emlékek kollektív birtokba vétele a résztvevők különféle identitáskonstrukciói ellenére is alkalmas arra, hogy megerősítse az egyénekben a közösséghez tartozás tudatát (Cohen 1995: 50). A panyolai hagyományőrző farsang résztvevői körében sokféle értelmezés kaphat helyet: van, aki a település fontos értékének tekinti, van, aki turistacsalogatónak, mások egyszerűen csak jó bulinak tartják. Akadnak, akiknek a farsangi felvonuláson való részvétel a munkájuk része, és van, aki csak szíveségből vesz részt a rendezvényen. A farsangi felvonulás eseménysora keretet, és ideológiát kínál, amelybe a helyiek – de újabban akár kívülállók is – a külsőségek betartása mellett becsatlakozhatnak. Lényegében a különböző értelmezések anélkül állnak össze egy rendezvényi keretbe, hogy eközben megsemmisíték egymást. (Augé 2012: 28.)

Azonban a helybeliek túlnyomó többsége nem vesz részt a farsang lebonyolításában. Magát a farsangi felvonulást sokan megnézik, kínálják az alakoskodókat, de aktívabban nem kapcsolódnak be a szokásgyakorlásba. A településen élő megkérdezettek egy része szerint a hagyományőrző farsangi felvonulás nem a hagyományról szól. Szerintük hatalmi, és üzleti alapon strukturálódik a résztvevők köre. A farsangi felvonulás szervezésében jelentős szerepet vállal az önkormányzat, de azok vesznek részt kényszerből a rendezvény lebonyolításában, akik hivatali dolgozóként, vagy közmunkásként függnek a helyi faluvezetéstől. Mások szerint, azok aktívak a farsang megszervezésében, akik egyetértenek a turistacsalogató törekvésekkel, akik vendégházat üzemeltetnek, vagy más módon érdekeltek a turizmus fejlesztésében. Kétség kívül a farsangi rendezvény több panyolai vállalkozás számára is hosszú távú előnyökkel járhat. Ezek a vállalkozások közvetve, vagy közvetlenül turisztikai céllal újrahajósítják a hagyományt.

MITŐL ÉRTÉK AZ ELFELEDETT HAGYOMÁNY?

A néprajzkutatók által a hatvanas években dokumentált panyolai farsangi szokások teljes repertoárját a helyiek közül csak nagyon kevesen ismerik, annak ellenére, hogy a néprajzi kutatások anyaga, és a panyolai hagyományokról szóló filmek évek óta elérhetők a falu honlapján. A helyiek többségének töredékesek az ismeretei, elbeszéléseken és emlékeken alapulnak. Többen fogalmaztak úgy, hogy „nem értenek” a farsangi szokásokhoz, ezért nem érzik úgy, hogy részt kellene venniük a „hagyományörzésben”. Ez a felfogás eltávolítja a Pa-

nyoláról szóló helyi ismeretek köréből a lokális hagyománynak nem csak a gyakorlását, de még az ismeretét is. A panyolaiak egy része a hagyomány ismeretét a kívülálló néprajzkutató, és esetleg a helyi elit kompetenciájaként tartja számon. Különösen az idősebb generáció számára nehezen érthető, hogy azok a szokások, amelyeket fiatal korukban a generációjuk szórakozásként gyakorolt, hogyan lényegült át értékké, és ha ezt ma valakik pontosan lemásolná, azt miért nem dokumentálnák ugyanolyan lelkesen a kutatók?

A helybeliek közül a legtöbben értéknek tekintik a hagyományaikat, de megfogalmazni nehezen tudják értékük jellegét. Alapvető dilemma, hogy a szokások változatlansága jelent-e az értéküket. A 2014-ben felelevenített farsang már a „hagyományörző” elnevezésével is az állandóság elvárását sugallja. A dokumentált szokásokat azonban nem lehet tökéletesen lemásolni, mindig vannak a korábbi formáktól eltérő mozzanatok. Mivel a hatvanas években a kutatói nézőpont tűzte ki az értékes, megőrkítésre méltó lokális tradíciót, ezért a farsang résztvevői elővigyázatosan nyilvánulnak meg a néprajzkutató felé, mert tartanak attól, hogy „valamit rosszul csinálnak”, és ha a szakember ezt észreveszi, az rontja a falu hagyományos jellegéről alkotott képet. Az elmúlt évek kutatásai során tapasztaltuk, hogy a szokások megváltoztatott apró elemei bizonytalanságot szültek. Az egyik szervező azért mentegetőzött, mert technikai újításként elektromos csavarhúzóval tekerték össze a medvealakoskodót borító szalmakötelet, egy másik alkalommal a fotózó néprajzosokat látva egy anyuka elterette maskarába öltözött gyermeke mobiltelefonját, hogy „ne rontsa el a hagyományos képet”. Bár kétség kívül igaz lehet az a bendixi megállapítás, hogy a hagyományokat a jelenben definiálók számára nem fontos, hogy a kutatók eredetinek tartják-e (Bendix 1989: 132), azonban Panyolán a szervezők nem hagyhatják figyelmen kívül a korábbi tudományos dokumentálást, hiszen ez a szokásrekonstrukció „eredetiségének” bizonyítéka.

A KUTATÓI NÉZŐPONT HATÁSA A RENDEZVÉNYRE

A hagyományaik iránt érdeklődő panyolaiak körében a falu szokásairól megjelent publikációk határozták meg a néprajzi gyűjtés jellegéről és formájáról kialakított elképzeléseket, valamint később ez vált a 21. századi néprajzi kutatáshoz fűződő viszonyuk kiindulópontjává is. A 2014-es hagyományörző farsang szervezői igyekeztek pontosan lemásolni a hatvanas években dokumentált korábbi farsangi szokásokat. Azokra a szokáselemekre, amelyek nem képezték a korábban megőrkített farsang részét, egy meghívott etnográfustól akartak „feloldozást” kapni. Bár a címben úgy fogalmaztam, hogy a néprajzosokat minőségellenőrnek hívták, valójában azonban nem kritikát vártak a szervezők, sokkal inkább azt szerették volna, hogy a „szakember” rábólintson az alkalmazott „hagyományörző” technikákra. Abból indultak ki, hogy ha az ötven évvel korábbi hagyomány néprajzkutatói érdeklődésre tartott számot, akkor a megismételt hagyomány is éppen olyan alkalmas a tudományos megőrkítésre. Ennek az elképzelésnek az igazolására a legmegfelelőbb személy az a kutató lett volna, aki az „eredeti” szakirodalomban megjelent gyűjtést is végezte, ezért igyekeztek Ujváry Zoltánt meghívni a rendezvényre. Mivel az idős professzor egészségi állapotára való tekintettel már nem tudott részt venni a rendezvényen engem ajánlott maga helyett a szervezőknek. A 2014-es kutatás során tapasztaltuk, hogy a helyiek elképzelése az etnográfusok elvárásairól, a korábbi kutatói érdeklődés és publikált gyűjtés alapján fogalmazódott meg. A rendezvényt követő beszélgetések alkalmával, közvetlen kapcsolatot és partneri viszonyt alakítottam ki több szervezővel és a polgármesterrel is. Sikerült megismernem elképzeléseiket, illetve igyekeztem elmagyarázni azt a kutatási szándékunkat, hogy nincsenek elvárásaink és kontroll funkciót sem kívánunk betölteni. Számunkra a rendezvény

21. századi szervezésének és lebonyolításának szinterei jelentik a vonzó vizsgálati terepet. A kutató és kutatók közötti párbeszéd feltehetően hatással volt a farsangi rendezvény formálódására is. Miatán már nem érezték úgy, hogy meg kell felelniük valamiféle hivatalos és tudományos elvárásnak, a szervezők 2015-ben és 2016-ban egyre bátrabban alakították át a rendezvény kereteit. Mindez nem meglepő, több kutatás dokumentálta már, hogy a hagyományörzés szándékát gyakran a hagyomány újrakonstruálása váltja fel, szabadon emelnek át egykor létezett elemeket vagy teremtenek új kulturális jelenségeket alapvetően más céllal, más funkcióban. (Pusztai 2003: 11.) Ezekben a kutató és kutatók közötti párbeszéd nem előidézője, csupán felgyorsítója volt a folyamatnak. Ugyanakkor a helyiek közül csak néhány szervezővel volt módunk egyeztetni, sokaknak nem tudtuk kifejtetni kutatási elképzeléseinket. Így a hagyományörző rendezvényen résztvevőinek különböző elképzelései voltak a jelenlévő néprajzkutatók szerepéről. Akik nem váltak „beavatottá” továbbra is a hatvanas évekbeli forma hű lemásolásában látták a helyes hagyományörzést, és ehhez a jelenlévő néprajzkutatóktól igyekeztek tanácsot kérni. A 2016-os farsang alkalmával, ahol már meglehetősen sok új elem jelezte a farsangi szokás változását, az egyik szervező – kontroll szerepünkben bízva – arról érdeklődött tőlünk, hogy szabad-e változtatni a szokáson. Mindez jelzi, hogy a szokást működtető helyiek hagyományértelmezése nem egységes, az egyedül érvényes hagyomány helyett, a tradíciók értelmezésének egyénileg kialakított alternatívái jelentek meg. (Bourdieu 1978: 333.)

A TURISTATEKINTET

A „hagyományörző” farsangi felvonulás értelmezhető úgy is, mint a globális fesztiválkulturára adott lokális válasz, vagy mint a lokalitás áruba bocsájtása (Appadurai 2008: 69). Életre hívója az a felismerés, hogy a falu gazdasági helyzetének javítása érdekében mindent meg kell tenni, például folyamatosan jelen kell lenni a turistákért folytatott versenyben. Ebben az értelemben a farsangi felvonulás egy érdekes turistacsalogató látványosság a falu terében megjelenő kívülállóknak, és az interneten az esemény reprezentációját megtekintő érdeklődőknek. Ehhez a helyi tradíciókat használják eszközként.

KIBÚJVA A HAGYOMÁNY BURKÁBÓL

2014-ben még a hatvanas évek pontos szokásreprodukcójára törekedtek, de már ekkor látható volt, hogy a nézők perspektívája válik fontossá. Eljátszották Basilides Ábris filmjének fonójelenetét, ezt azonban a hely szűkössége miatt nem tudták nyomon követni a nézők, ezért a következő évtől kiiktatták a farsang eseménysorából. A „hagyományörző” farsang az elmúlt három év alatt elindult a fesztiválosodás útján, amit jól tükröz, hogy már a második évtől nem csak helyiek vettek részt az alakoskodó farsangi felvonulásban. 2015-ben nem volt annyi helybeli résztvevő, akikkel a néprajzosok által korábban leírt összes szerepet be tudták volna tölteni, ezért az egyik fiatal szervező a településre látogató vendégeit is bevonta a szerepjátékba. A 2015-ös kényszerhelyzet, 2016-ra már marketingfogássá vált, amikor a rendezvényre látogató és a helyi szálláshelyeken megszálló vendégeknek kínálták fel az alakoskodó szerepeket. A szakirodalom alapján részletesen ismertették az egyes alakoskodók tevékenységét, ezzel is segítve a beöltöző turisták azonosulását a szereppel. Azzal, hogy a lokális társadalmon kívüliek is rész vesznek a panyolai hagyománygyakorlás-

ban, lényegében patrimonizálódik a szokás. A harmadik alkalomra nem csak a résztvevők lokális köre, de a hagyományörző farsangi felvonulás konkrét helyhez és időszakhoz kötött jellege is feloldódni látszott. A szervezők a néprajzkutatói érdeklődés tényét is eszközként használják, a 2016-os hagyományörző farsangra meghívták a közeli Sóstói Múzeumfalú munkatársait is és felajánlották, hogy a skanzenben is előadják a farsangi jeleneteket.

Kutatócsoportunk eredményei még nem ismertek a helyiek előtt, ezért a farsangi esemény szempontjából még hasznosíthatatlan a részvételünk. Mivel a hagyománygyakorlásának ellenőrző szerepkörét sem vállaltuk fel, szerepük súlytalanná vált. Ugyanakkor napjainkra az érdeklődő néprajzkutatóra nem azért van szükség, hogy feltárja és dokumentálja a hagyományt, – hiszen értelmezésük szerint az már rendelkezésre áll –, hanem lényegében csak a jelenléte kell, ami az internetes kommunikációban felmutatható és a helyi rendezvény értékét, autentikus voltát a hagyományörzés hitelességét bizonyítja. A Fogadó a két kecskéhez elnevezésű panyolai szálláshely Facebook oldalán, a farsangra invitáló 2016-os bejegyzésben olvashatók az alábbi sorok:

„Tudtátok, hogy Panyolán olyan élénken éltek a farsangi népszokások, hogy a Debreceni Egyetem néprajzosa teljes elragadtatásban gyűjtötték a szokásokat, filmeztek, fotóztak? A Panyolán gyűjtött anyagok máig a Néprajz Tanszék kincsei.”¹

Panyolán sokaknak érdeke az idegenforgalom növekedése, mert jövedelemkiegészítést jelent a turisták látogatása, fogyasztásuk és vásárlásaik. Bár a falu lakosságának hétköznapijaiban és a szórakozás színterein nem jelennek meg a hagyományos, „népies” elemek, a település magáról forgalmazott képében az internetes felületeken mindezek hangsúlyosak.

INTERNET

Sokan úgy gondolják Panyolán, hogy a falu farsangi szokásai feledésbe merültek volna, ha a néprajzkutatók nem jegyzik le. Mindez felértékelte az etnográfusok összekötő szerepét a lokális társadalom és a külvilág között. Az internet használata azonban közvetlen kapcsolatot jelent a külvilággal, valamint lehetőséget kínál arra, hogy a helyiek értelmezése és interpretációja „tolmácsolás” nélkül kapjon nyilvánosságot. Akár arra is mód nyílik, hogy az összes internetet használó résztvevő megalkossa a saját értelmezését az eseményről. Ugyanakkor a település honlapján megjelenő dokumentálás megteremti a lokális társadalom közös olvasatának lehetőségét a farsangról. Ezek az internetes interpretációk a hagyomány változatlanóságának fikcióját igyekeznek erősíteni, autentikus eredeti hagyományként láttatják a panyolai farsangot. Az internetes reprezentációik azt a látszatot sugallják, hogy a falu lakosságának élete napjainkig a múltból megörökölt hagyományok mentén szerveződik. A farsangi felvonulás „hagyományörző” jelzővel történő felcímkézése az interneten tudja igazán betölteni a szerepét, mert a külvilág azonosítani tudja, mit lát az online felületeken.

A lezajlott esemény virtuális újraalkotása is évről-évre végbemegy. Személyes elérhetőségű csatornákon, valamint a panyolai honlapon és közösségi oldalakon jelennek meg az esemény történései. Az eseményen résztvevő nézők vagy szereplők saját felületeiken megosztott posztokkal, képekkel, videókkal tájékoztatják az ismeretségi körüket a lezajlott farsangi felvonulás egyes részleteiről.

A lokális esemény lényegében a virtuális újraalkotásában, az internetre kerülve nyeri el társadalmi jelentőségét, amikor azok, akik nem voltak személyesen jelen, megismerkednek

1 Elérhetőség: <https://www.facebook.com/ketkecske/?fref=ts> (Letöltés: 2016. 10. 30.)

az neten kialakított megjelenítéssel, és értékeli azt (Greschke 2014: 80). Az előző évek kutatói tapasztalata, hogy a falu fizikai terében zajló események mindig tartalmaztak csekély érdeklődésre számot tartó részeket, és „üresjáratokat”. A fotók, a vágott és szerkesztett videók révén létrejött eseményrekonstrukciók eltérnek a lokális szituáció résztvevőiként megélt konkrét tapasztalatoktól. Az online felületeken megjelenő interpretációk szervezettnek, lendületesnek és vidámnak mutatják az eseményeket, ami voltaképpen akár igaz is lehet, de az ábrázolt forma mindig „dúsabb” mint az apróbb nehézségektől sem mentes felvonulás.

ÖSSZEFOGLALÁS

A néprajzkutatók által ötven éve Panyolán gyűjtött farsangi hagyományok az ezredforduló idején váltak a lokális identitásépítés eszközzé. A farsangi szokásokkal együtt felértékelődött a helyi hagyományt megőrkítő – és azt a külvilág, különösen pedig a tudomány felé interpretáló – etnográfus szerepe is. A néprajzkutató mint a panyolai hagyományhoz is értő szakember véleménye hosszú időn át referenciapontként jelent meg a panyolaiak számára. Viszont magának a kutatónak nehézséget is jelentett, mert a megfigyelői szerepből egyfajta tanácsadói, vagy támogatói státusba igyekeztek bevonni. Eközben a helyiek, saját vonatkoztatási kereteik mentén használták fel, konstruálták újra a néprajzkutatók által gyűjtött anyagot. Az újraalkotás leginkább a jelen és a múlt párhuzamba állítása, és összeolvasztása mentén követhető nyomon.

A 2006-os hagyományrekonstrukció jelentősen hagyatkozott a kutatói nézőpontra, lényegében a kutatói interpretáció keretei között valósította meg a saját színpadra állított olvasatát. A 2014-ben kialakított forma már eltávolodni látszik a kutatói kooperációtól, és a mikro-, és makroszintű társadalmi csere etnográfus közvetítők nélkül közvetlenül a világhálón zajlik. A közvetítő interpretátori szerep feladása több szempontból is előnyös a helyi társadalmat vizsgáló kutató számára. Mivel nem tölt be kontroll szerepet, jelenléte a terepen észrevétlenebbé válhat, visszatérhet a megfigyelői pozíciójába. A szokás működtetői számára elveszti a jelentőségét az, hogy a kutató hogyan viszonyul a helyi hagyományrekonstrukcióhoz.

A panyolai társadalmi és gazdasági elit az idegenforgalomban látja a település fejlődésének irányát, ezért a hagyományt a turizmus fellendítésének érdekében újrahasznosítják. A rendezvényeken igyekeznek megőrizni az autentikusság látszatát, mert a Panyolára látogató turisták számára éppen az eredetiség jelent vonzerőt. A szervezőknek úgy kell az újraalkotott farsangi hagyományt a jelenben hasznosítani, hogy megfeleljen a „turistatekintet” kívülről érkező sajátos nézőpontjának, de egyben elnyerje a helyiek elfogadó attitűdjét azal, hogy befogadható önképet teremt.

SZAKIRODALOM

- Appadurai, Arjun
2008 Az áruk és az érték politikája. *Replika*. (63) 61–106.
- Augé, Marc
1992 *Nem-helyek. Bevezetés a szürmodernitás antropológiájába*. Múcsarnok Nonprofit Kft., Budapest.
- Bendix, Regina
1989 Tourism and Cultural Displays. Inventing Traditions for Whom? *Journal of American Folklore* 102. 131–146.
- Biczó Gábor
2008 A „hagyomány” rehabilitációja mint a lokális identitás megértésének kulcsa a Kárpát-medence vegyes lakosságú közösségeiben. In: Papp Richárd – Szarka László (szerk.): *Bennünk élő múltjaink. Történelmi tudat – kulturális emlékezet*. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 279–289.
- Bourdieu, Pierre
1978 *A társadalmi egyenlőtlenségek újatermelődése*. Gondolat, Budapest.
- Carr, David
1999 A történelem realitása. In: Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. Kijarat, Budapest, 69–84.
- Cohen, Anthony P.
1995 *The Symbolic Construction of Community*. Norwood, Chichester.
- Gadamer, Hans Georg
1987 Historik und Sprache – eine Antwort. In: *Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wissenschaften* 1. Carl Winter Universitätsverlag, Heidelberg, 29–36..
- Geertz, Clifford
2001 Mély játék: jegyzetek a Bali kakasviadalról. In: Uő: *Az értelmezés hatalma*. Osiris, Budapest, 144–199.
- Greschke, Heike Mónika
2014 „Beléptem?” Etnometodológiai reflexiók egy plurilokális etnográfiai kutatásról. *Kultúra és Közösség* V. (3) 77–93.
- Hobsbawm, Eric
1983 Introduction: Inventing Traditions. In: Hobsbawm, Eric – Ranger, Terence (eds.): *The Invention of Tradition*. Cambridge University Press, Cambridge–New York–New Rochelle–Melbourne–Sydney, 1–14.
- Luhmann, Niklas
1990 *Die Wissenschaft der Gesseschaft*. Surhkamp Verlag, Frankfurt am Main.
- Marcus, George E. – Fischer Michael M. J.
2003 [1996] Az antropológia mint kultúrkritika. In: A. Gergely András (szerk.): *Kulturális antropológia*. Veszprémi Egyetem Tanárképző Kara, Veszprém, 53–57.
- Pusztai Bertalan
2003 Megalkotott hagyományok és falusi turizmus. In: Uő (szerk.): *Megalkotott hagyományok és falusi turizmus. A pusztamérgesi eset*. SZTE Néprajzi Tanszék, Szeged, 9–21.
- Riesman, David
1983 *A magányos tömeg*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Széles Gyula
2004 *Panyola község története*. Önkormányzat, Panyola.
- Ujváry Zoltán
1966 Farsangi játékok filmezése Panyolán. *Ethnographia* LXXVII. 139–141.
1983 *Játék és maszk*. I–III. *Dramatikus népszokások*. Bihari Múzeum, Debrecen.
1990 *Farsang*. Néprajzi Tanszék, Debrecen.
- Ujváry Zoltán – Ferenczi Imre
1962 *Farsangi dramatikus játékok Szatmárban*. (Műveltség és hagyomány, 4.) Debrecen.
- Vörös Miklós – Frida Balázs
2008 Az antropológiai résztvevő megfigyelés története. In: Letenyey László (szerk.): *Településkutatás I–II*. TeTT könyvek, Budapest, 71–96.

Werfhorst, Herman G. Van de – Graaf, Nan Dirk de

2004 The Sources of Political Orientations in Post-Industrial Society: Social Class and Education Revisited. *The British Journal of Sociology* 55. (2) 211–238.

CÂND ETNOGRAFUL DEVINE CONTROLORUL CALITĂȚII. IMPACTUL CERCETĂRII ETNOGRAFICE ASUPRA CONSTRUCȚIILE OBICEIURILOR DIN PANYOLA

În urma schimbării paradigmelor antropologiei culturale la sfârșitul secolului XX accentul a trecut de pe subiectul cercetării pe relația dintre cercetător și cel cercetat. Studiul de față propune o interpretare a acestei interacțiuni prin prisma obiceiurilor de carnaval din localitatea Panyola (județul Szabolcs-Szatmár-Bereg). Autorul urmărește și prezintă modul în care rezultatele cercetătorilor sub formă de text, imagine sau film au avut un impact invers asupra localnicilor din Panyola, rezultând o reconstruire a tradiției locale a carnavalului. Iar construcția finală poate deveni subiectul unor noi interpretări etnografice.

WHEN THE ETHNOGRAPHER HAS TO BE A QUALITY CONTROLLER. THE IMPACT OF THE ETHNOGRAPHIC RESEARCH ON THE “TRADITION-CONSTRUCTIONS” OF PANYOLA

By a paradigm shift of the end of the 20th century, the scientific focus of cultural anthropology moved from the subject of the research to the relationship between the subject and the researcher. The present study makes an attempt to analyze this interaction of researcher and partner through the carnival traditions of Panyola in Szabolcs-Szatmár-Bereg. More specifically, the author would like to reveal that process when the collected data on the habitats (texts, pictures, documentaries etc.) have an impact on the locals themselves. Interestingly, the people of Panyola have been reconstructing their carnival tradition through these findings and this conversion has become the basis of subsequent ethnographic researches.